

บทที่ 4

บริบทของพื้นที่ศึกษา

ในการศึกษาวิจัย การเพิ่มศักยภาพการจัดการขยะเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการตนเองของชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการลงพื้นที่ศึกษาบริบทชุมชนแต่ละพื้นที่ ดังต่อไปนี้

4.1 พื้นที่เป้าหมาย

พื้นที่เป้าหมายในการศึกษาวิจัยเป็นพื้นที่ ที่มีความต้องการและทำความร่วมมือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพกับมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมจำนวน 15 พื้นที่ ประกอบด้วย

- ตำบลศรีณรงค์ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
- ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
- เทศบาลตำบลสามแวง อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดบุรีรัมย์
- เทศบาลตำบลหนองตาล อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
- ตำบลแจนแลน อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
- ตำบลบัวตูม อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ
- ตำบลหนองพันทา อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ
- ตำบลเมืองพล อำเภอเมืองพล จังหวัดขอนแก่น
- ตำบลบ้านยาง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์
- ตำบลเมืองบัว อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
- เทศบาลตำบลหัวช้าง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
- ตำบลป่าสังข์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
- ตำบลเมืองแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
- ตำบลหนองทุ่ม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
- ตำบลอุดมพร อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

4.2 สังเคราะห์สถานการณ์การจัดการขยะ

การเตรียมพื้นที่เป้าหมายทั้งหมด 15 ตำบล จาก 8 จังหวัด หลังจากลงพื้นที่เป้าหมายทั้ง 15 พื้นที่ เก็บรวบรวมข้อมูลและทำการสังเคราะห์ข้อมูลสามารถแบ่งกลุ่มสถานการณ์การจัดการขยะ ออกเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มที่ยังไม่มีรูปแบบการดำเนินการจัดการขยะที่ชัดเจน และกลุ่มที่มีรูปแบบการดำเนินการจัดการขยะที่ชัดเจน

4.2.1 กลุ่มที่ยังไม่มีรูปแบบการดำเนินการจัดการขยะที่ชัดเจน

กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ต้องค้นหาแรงบันดาลใจ แรงผลักดันและแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการขยะ ซึ่งกลุ่มนี้มีจำนวน 11 พื้นที่ ได้แก่

1. ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
2. เทศบาลตำบลสามแวง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
3. เทศบาลตำบลหนองตาด อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์
4. ตำบลแจนแลน อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
5. ตำบลเมืองพล อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น
6. ตำบลบ้านยาง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์
7. ตำบลเมืองบัว อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
8. เทศบาลตำบลหัวช้าง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
9. ตำบลเมืองแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
10. ตำบลหนองทุ่ม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
11. ตำบลอุดมพร อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

รูปแบบการจัดการขยะกลุ่มนี้สามารถแบ่งออกได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

- 1) ชุมชนที่ไม่ได้มีการจัดการขยะ
- 2) ชุมชนมีการจัดการขยะด้วยตนเองในระดับครัวเรือน
- 3) ชุมชนนำร่องการจัดการขยะเพียงบางหมู่บ้าน

1) ชุมชนที่ยังไม่มีรูปแบบการจัดการขยะ

ชุมชนที่ไม่มีรูปแบบการจัดการขยะเนื่องจากมีการบริการถึงขยะจากองค์การบริหารส่วนตำบลให้ครัวเรือนละ 1 ถังโดยเสียค่าบริการเก็บขยะเดือนละ 20-30 บาทต่อครัวเรือน

เป็นการทิ้งภาระให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลต้องดูแล จึงเป็นสาเหตุให้ชุมชนทิ้งขยะลงถังรวมโดยไม่มีคัดแยกขยะ ผลที่ตามมาคือเกิดการเน่าเหม็นส่งกลิ่นเหม็น

แต่อย่างไรก็ดี ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้นำชุมชน ก็ได้มีการทบทวนและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายการจัดการขยะ เกิดจุดประกายความคิดและสานพลังเพื่อหาแนวทางและมาตรการในการขับเคลื่อนการจัดการขยะตั้งแต่ต้นทางตามนโยบายรัฐบาล

2) ชุมชนที่มีการจัดการขยะด้วยตนเองในระดับครัวเรือน

ชุมชนที่มีการจัดการขยะด้วยตนเองในระดับครัวเรือน เช่น มีการคัดแยกขยะขาย การแยกขยะอินทรีย์ไปทำปุ๋ย นำไปให้อาหารสัตว์เลี้ยง นำไปเลี้ยงไส้เดือน และการเผา การฝังกลบขยะในพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งจะมีกระจายในทุกพื้นที่ ทุกหมู่บ้าน

3) ชุมชนนำร่องการจัดการขยะเพียงบางหมู่บ้าน

ลักษณะของชุมชนนำร่อง มีการก่อตั้งขึ้นจาก 2 ลักษณะ คือ

(1) เกิดจากนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยการคัดเลือกจากชุมชนหรือหมู่บ้านที่มีความพร้อมด้านบริบทชุมชน ผู้นำ และชาวบ้าน โดยมีการสนับสนุนงบประมาณและดำเนินการเป็นโครงการและกิจกรรม ดังเช่น บ้านโนนขี้เกลือ ตำบลบ้านยาง บ้านชาดอำนวย ตำบลเมืองพล หมู่ที่ 6 ตำบลแจนแลน

(2) เกิดจากผู้นำชุมชนและลูกบ้านที่มีทัศนคติและจิตสำนึกที่ดีต่อการจัดการขยะในครัวเรือน โดยมีปัจจัยที่หนุนเสริม คือ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานภาครัฐนอกพื้นที่ เช่น บ้านโนนกลางหมู่ที่ 2 ตำบลเมืองบัว บ้านหนองเผือกหมู่ที่ 3 ตำบลหนองทุ่ม ชุมชนเมืองแกหมู่ที่ 1 ตำบลเมืองแก บ้านหนองตอหมู่ที่ 10 เทศบาลตำบลหัวช้าง

จากการสังเคราะห์ภาพรวม กลุ่มพื้นที่ที่ยังไม่มีรูปแบบการดำเนินการจัดการขยะที่ชัดเจนพบว่า ตัวแปรหรือเงื่อนไขที่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ได้แก่

1. ปัญหาองขยะสะสมมานานที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข
2. ยังไม่สามารถสร้างกลุ่มจิตอาสาช่วยผลักดันในการขับเคลื่อนในชุมชนได้
3. ขาดผู้นำที่เข้มแข็งในการตัดสินใจและการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพ
4. ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน
5. การส่งเสริมให้ความรู้ในการจัดการขยะอย่างถูกวิธียังทำได้ไม่ทั่วถึง
6. ขาดงบประมาณในด้านการบริหารจัดการและกำจัดขยะ
7. ผู้นำชุมชนยังไม่ให้ความสำคัญ และการสื่อสารที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ

8. ด้วยเวลาที่จำกัดจึงไม่สามารถดำเนินการให้เกิดเป็นรูปธรรมได้อย่างทั่วถึงเพราะพฤติกรรมการทิ้งขยะไม่ถูกวิธีและสะสมมานาน

4.2.2 กลุ่มที่มีการดำเนินการเป็นรูปธรรม

เป็นกลุ่มที่มีการดำเนินการจัดการขยะที่เป็นรูปธรรม มีระบบการบริหารจัดการ จึงมุ่งเน้นการเพิ่มมูลค่าขยะมูลฝอยเพื่อแปรรูปผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน ซึ่งกลุ่มนี้มีจำนวน 4 พื้นที่ ได้แก่

1. ตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
2. ตำบลบัวตูม อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ
3. ตำบลหนองพันทา อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ
4. ตำบลป่าสังข์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

พื้นที่ทั้ง 4 พื้นที่ มีลักษณะการก่อตั้งจาก 2 ลักษณะ ดังนี้

- 1) ชุมชนต้นแบบในการจัดการขยะในระดับหมู่บ้าน
- 2) ชุมชนที่มีระบบการจัดการขยะในระดับตำบล

1) ชุมชนต้นแบบในการจัดการขยะ ในระดับหมู่บ้าน

ชุมชนต้นแบบ ได้แก่ ตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ หมู่ 13 บ้านยางน้อย รูปแบบการจัดการขยะประกอบด้วย มีโครงสร้างการบริหาร มีคณะกรรมการ สภาหมู่บ้าน กฎระเบียบและกติกาหมู่บ้าน มีโครงการและกิจกรรมขับเคลื่อน มีภาคีเครือข่าย การให้ความสำคัญกับเยาวชนต้นกล้าที่เชื่อมโยงระหว่างครอบครัวกับชุมชน

2) ชุมชนที่มีระบบการจัดการขยะในระดับตำบล

ชุมชนที่มีระบบการจัดการขยะในระดับตำบล ได้แก่ ตำบลป่าสังข์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ตำบลหนองพันทาและตำบลบัวตูม อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ

ทั้ง 3 พื้นที่นี้ มีแผนและนโยบายการจัดการขยะโดยองค์การบริหารส่วนตำบล บริหารจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนทุกภาคส่วน ประกอบด้วย ชุมชน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงเรียน และวัด โดยมุ่งเน้นการจัดการขยะตั้งแต่ต้นทางคือระดับครัวเรือนจนถึงปลายทางคือการนำไปใช้ประโยชน์และการกำจัด

จากการสังเคราะห์ภาพรวมพบว่า ปัจจัยหรือตัวแปรที่หนุนเสริมให้การจัดการขยะทั้ง 3 พื้นที่นี้เกิดความสำเร็จ เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและมีขับเคลื่อนทั้งระบบ ได้แก่

1. มีแผนและนโยบายที่ชัดเจน
2. มีเป้าหมายและตัวชี้วัดที่ชัดเจน
3. มีหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล
4. มีสภาชุมชน กรรมการและคณะทำงาน
5. ผู้นำเข้มแข็งและเห็นความสำคัญ
6. ชุมชนให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วม
7. มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนที่เอื้ออำนวย
8. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและมีเครือข่าย เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงเรียน วัดและสำนักงาน สิ่งแวดล้อมจังหวัด และผู้รับซื้อขยะ
9. มีโครงการและกิจกรรม เช่น ธนาคารขยะ กองทุนขยะสะสมเงินทองค้ำครอง
 ฌาปนกิจ การแปรรูป ผลิตภัณฑ์จากขยะและเศษวัสดุทางการเกษตร กลุ่มแปรรูปปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอัดเม็ด
 และน้ำหมักชีวภาพ
10. มีกฎกติกา ระเบียบแนวปฏิบัติ
11. ในชุมชนมีจิตอาสา
12. มีงบประมาณสนับสนุน